

Вероника Сушова-Салминен

**Конструиране на неолибералния
субект в „готиния“ капитализъм
на Централна и Източна Европа**

Конструиране на неолибералния субект в „готиния“ капитализъм на Централна и Източна Европа

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	3
Не просто идеология	3
Идеалният Homo Neoliberalis?	5
Стълбове на неолибералната субективност	6
За ляв популизъм и против Homo Neoliberalis	10

Вероника Сушова-Салминен е чешки историк и политически анализатор. Живее във Финландия. Притежава докторска степен по историческа антропология от Факултета по хуманитарни науки на Карловия университет. Нейните изследователски области са история и политика в Централна Европа и Русия през XIX и XX век. Тя е редактор в аналитичния портал *!argument*. Автор е на книга за управленските политики Русия по времето на Путин, публикувана през 2015 г.

Снимка на корицата: Marco Verch, <https://iic.kr/p/D2NUf5>, изображението може да се използва според Creative Commons 2.0.

Въведение

Неолиберализмът се счита за ключова парадигма и градивен елемент на посткомунистическата трансформация. По отношение на икономиката и икономическите политики съществува така нареченият Вашингтонски консенсус, който действа като неолиберален сценарий/модел (не само) за трансформациите в Централна и Източна Европа. Към посткомунистическата трансформация, която представлява сложен набор от икономически, социални, политически и културни процеси, често се подхожда линейно като преход от и към нещо. Такава линейност обаче игнорира хибридите и непоследователни изразения на този преход в силно специфичния контекст на разнообразния регион на Централна и Източна Европа (ЦИЕ).

Неолиберализмът е много модна дума, което означава, че терминът става доста неясен и самоцелен. Всички го използват, но никой не пояснява какво точно има предвид. В този доклад се интересувам не само от самото понятие, но и от конструкцията на неолибералния субект като съставна част (и „продукт“) на процесите на трансформация в ЦИЕ. Това е

опит да разширя аргументите си от предишни свои статии по темата.¹ Моят основен интерес е да помогна за разбирането на идеологическата и културна основа, на която се основава трансформацията. Освен това се интересувам от някои последици от нея, които формират политиката в този регион на много общо ниво и днес.

Регионът на Централна и Източна Европа е много разнообразен. Невъзможно е да се разгледа изцяло неговото разнообразие в рамките на тази статия. Поради това трябва да се ограничи до някои примери в моята сфера на експертиза. Също така смятам, че е много важно да се имат предвид многото сходства и конвергенции с други региони в Европа и извън нея. Сигурна съм, че много от посочените примери ще се отнасят и до опита в други страни, докато някои от тях изобщо няма да са релевантни другаде. По същата причина няма да ограничавам анализа само до страните членки на ЕС, защото регионът на ЦИЕ е политически по-разнообразен от това. Приликите и конвергентните явления и проблеми често са споделени отвъд границите на ЕС.

Не просто идеология

Неолиберализмът не е просто политическа идеология, но също така е и доктрина на политическата икономия. Това е начин за преразпределение на икономическата и политическата власт, и, както твърди Дейвид Харви, инструмент за възстановяване на класовата власт. При неолиберализма пазарът се превръща в ключова социална сила за изграждането на проспериращо и свободно общество. Освен пазара има и друго свещено понятие за неолиберализма - частната собственост и акцента върху приватизацията и личната отговорност. Както Харви пише в своята основополагаща книга „Кратка история на неолиберализма“: „Предположението, че индивидуалните свободи са гарантирани от свободата на пазара и търговията, е основна характеристика на неолибералното мислене“² Неолиберализмът също говори за перфектната конкуренция като ефективна и дори демократична основа за успешно и проспериращо общество.

Идеята за конкуренцията наистина е много важна, тъй като тя оказва огромно влияние върху неолибералната визия за пазара като обществена сила. В сравнение с класическия либерализъм от 19 век, днешният неолиберализъм възприема конкуренцията като гръбнак на пазара. При класическата интерпретация обаче именно обменът се считаше за важен градивен елемент на либералната икономическа ортодоксалност. Това е важна разлика.

В ранните си наблюдения за неолиберализма, френският философ Мишел Фуко твърди, че неолиберализмът се основава на нова субективност, която той нарича *homo eponomicus*. *Homo eponomicus* е „предприемач, предприемач за самия себе си“, което се различава от това, което Фуко вижда като *homo juridicus*, или юридическия субект на държавата. *Homo eponomicus* е движан от различни мотивации, не от (граждански) права и задължения, а от ин-

1 Sušová-Salminen Veronika, After Neoliberal Transformation. Authoritarian Tendencies in Central and Eastern Europe, https://www.transform-network.net/fileadmin/user_upload/epaper_susova_cee_after_neoliberal_transformation-end.pdf.
2 Harvey David, A Brief History of Neoliberalism, Oxford-New York 2005, 7.

тереси, стремежи и желания, които отново са взаимосвързани с конкуренцията и индивидуализма. Разновидностите на културни прояви на неолиберализма, консуматорството и постдемократията, включително маркетизацията на политиката и превръщането на гражданите в потребители, произтичат от тази субективност.

Парадоксът на неолиберализма е неговият акцент върху свободата или свободите, което обаче е просто прикритие за нова трансформация на властта в обществото и върху обществото като цяло. Поради това Дейвид Харви казва, че свободата се е превърнала просто в поредната дума. Той подчертава, че „*понятията за достойнство и индивидуална свобода са мощни сами по себе си*“³ в историческия контекст на дисидентските движения в Централна и Източна Европа. Всъщност точно поради това неолиберализмът бе способен да колонизира популярните еманципаторски движения, основани на демократични политически искания, които помогнаха да се наложи неговата мека сила в региона на ЦИЕ след 1989 г. Дори при първата поява на неолиберализма в Чили на Пиночет бе доказано, че той не се нуждае от никаква демокрация, за да бъде приложен. Но Харви също така предупреждава, че „*всяко политическо движение, което смята индивидуалните свободи за свещени, е уязвимо към вкарване в неолибералния калъп*“⁴. Тези думи също са много актуални и по отношение на новите десни политически партии и движения. В интерпретацията на Фуко ние можем да говорим за свободата като режим на управление или по-скоро като държава, управлявана чрез свобода.

Според мен е полезно да осъзнаем, че неолиберализмът също така е непрекъснат процес на борба и компромис, чрез който значението на неолиберализма се преразглежда и препотвърждава. Оспорванията на неолиберализма помагат за неговото възпроизводство и трансформация. Така че вероятно е по-добре да разглеждаме неолибералната хегемония от гледна точка на „неолиберални хегемонични съзвездия“⁵. Това означава, че неолиберализмът не може да бъде възприеман като нещо „стабилно“ или неподвижно, а като нещо, което се трансформира, еволюира и променя, за да запази властта си.

Американският политолог Уенди Браун прилага свеж поглед върху неолиберализма и неговите ефекти върху демокрацията, като го концептуализира като тип съвременна

рационалност, нормативен разум, преправящ държавата, обществото и субекта. Като такъв той генерира социална политика, позиционирайки истината и теорията на закона. Това означава, че неолиберализмът е натурализиран и просмукан в днешните общества.⁶

Вече споменах проблема за възстановяване на класовата власт. Аз смятам, че предвид историческата траектория на ЦИЕ, това е много вярно. В официалния език това е наречено връщане към „нормалност“ или, по отношение на ЕС, това бе самоориентализиращото „завръщане към Европа“. Основното недоразумение на този разказ беше идеята, че ЦИЕ ще навлезе във времена, които вече са приключили на Запад. Вместо това регионът се превърна в лаборатория за неолиберализма и в следващия основен двигател за неолиберализация в Европа, поемащ ролята на авангард след Великобритания на Тачър. Накратко казано ЦИЕ се превърна във враг на социално вградения капитализъм (или социален капитализъм) от следвоенния период, вместо в място, където този тип капитализъм „се завръща“. Това не бе просто нещо, изградено върху руините на съветския социалистически експеримент.

В своето изследване на неолибералния завой в ЦИЕ Дороти Боле и Гизела Нойнхофер правят следното обобщение: „*Никъде по света неолибералната идеология и практика не биха могли да победят толкова радикално и бързо срещу конкуриращи ги парадигми, както в бившите социалистически страни от Източна Европа*“.⁷ Това е добре казано, като се има предвид идеята за самата трансформация като неравномерен преход от доминирана от държавата икономика към пазарна икономика, което също е виждано като гаранция за демократизация.

Имаше и друг скрит фактор на периферност, който направи региона подчинен, и следователно, имитиращ западните предписания под формата на „европеизация“, „процес на присъединяване“, или институционални ръководства на МВФ или Световната банка. В крайна сметка е справедливо да се каже, че неолиберализацията подкопа процесите на политическа демократизация в региона, въпреки че неолибералните политики бяха много разнообразни по отношение на тяхната радикалност в региона, както се вижда от изследването на Дороти Боле и Бела Гресковиц.⁸

Идеалният homo neoliberalis?

Разбира се е много лесно да обвиняваме някакви анонимни процеси или дори да сочим с пръст Запада. Истината е по-сложна. Ситуацията в Централна и Източна Европа е съставна част от глобалните процеси, а не отделна и изолирана „специална“ история. При все това обаче има специфични условия и контексти, които трябва да се имат предвид, като тези свързани със самата трансформация и системното прекъсване. Полезно е да се осъзнае, че неолиберализацията на региона не е станала против волята на трансформираните, а до голяма степен с тяхното съгласие. Неолиберализмът трябваше да спечели техните сърца и умове, и продължава да го прави до днес, чрез „хегемоничните съзвездия“, споменати по-горе. Въпреки че има някои пукнатини в разказа, и че се появяват несъгласни гласове като следствие от Голямата рецесия, неолибералното мислене и управление все още са много силни в региона (и извън него). Те също са претърпели трансформация по много начини. В много случаи те продължават да бъдат лингвистичен инструмент за десни популисти с техните социално-консервативни идеологии и политика на страх, вградени в неолибералното мислене. Те включват националистически призови, които по никакъв начин не са чужди на неолибералните (-изираните) държави.

Както вече посочих, *homo neoliberalis* или *homo economicus* са движени от специфични мотивации като стремежи, интереси и желания. Те виждат себе си като „инвеститор“ и като „човешки капитал“, живеещ на първо място не в обществото, а в пазара. Те нямат класова идентичност, и - това е много важно - те не споделят никакви затруднения с другите. Те са индивидуализирани индивиди, които вярват, че принадлежат само на себе си. Те са до голяма степен

самодостатъчни, което им пречи да участват в колективистка солидарност.

Както твърди културологът Джим Макгигън, ключовите играчи в днешния капитализъм са „успешният предприемач, суверенният потребител и работещият здраво данъкоплатец“. Те са съставна част от разказа, обграждащ „готиния“ капитализъм. А „готиния капитализъм“, добавя Макгигън, е „*инкорпорирането на недоволството в самия капитализъм*“, чрез средствата на съблазнителната власт.⁹

Наистина бе много лесно да се промотира образа на „готиния“ капитализъм в Централна и Източна Европа. Колапсът на Съветския блок неизбежно означаваше крах на критичните подходи към капитализма. Това бе истински (да се надяваме временен) триумф на капитализма. Марксизмът или всякакви леви или критични подходи бяха напълно маргинализирани с аргументацията относно техния тоталитарен и антидемократичен характер, както и икономически фалит. Актуалният лозунг беше, и за мнозина все още е, че капитализмът не само е „единственият възможен“ (няма алтернатива) но и всъщност е нещо много „готино“ и добро. Тази липса на критичен подход и идеята, че капитализма означава свобода и демокрация, а критиците му съзаклятничат за връщане в миналото, т.е. във времето преди 1989 г., имаха много значителна роля в проектирането на неолибералните политики. Липсата на критично мислене и здравословен скептицизъм представляват ключови провали на трансформацията като демократизация.

3 Harvey 2005, 5.

4 Harvey 2005, 41.

5 Plehwe, Dieter – Walpen, Bernhard – Neunhöffer Gisela: Introduction: Reconsidering Neoliberal Hegemony, in Plehwe, D. – Walpen, B. – Neunhöffer, G. (eds), *Neoliberal Hegemony. A Global Critique*. London-New York, Routledge 2006, 2-4.

6 Brown, Wendy, *Undoing the Demos. Neoliberalism's Stealth Revolution*, Cambridge-London 2015.

7 Bohle, Dorothee – Neunhöffer, Gisela, *Why Is There No Third Way. The Role of Neoliberal Ideology, Networks and Think Tanks in Combating Market Socialism and Shaping Transformation in Poland*, in Plehwe, D. – Walpen, B. – Neunhöffer, G. (eds), *Neoliberal Hegemony. A Global Critique*. London-New York, Routledge 2006, 89.

8 Bohle, Dorothee – Greskovits, Béla, *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, Ithaca-London 2012.

9 McGuigan, Jim, *The Coolness of Capitalism Today*. In tripleC: Communication, Capitalism & Critique. 10/2012, 425-438.

Стълбове на неолиберална субективност

Не е изненадващо, че един от мощните стълбове на неолибералната субективност и хегемонията в ЦИЕ (не само там, особено предвид историческия контекст) бе и още е наротивът за антикомунизма. Това е сложен идеологически апарат, основаващ се на черно-бяла интерпретация на историята преди 1989 г. През 90-те години той бе особено радикален в централноевропейски контекст - в Чехия, Словакия, Унгария и Полша (с вътрешни нюанси), както и в балтийските държави. Не толкова радикални примери могат да бъдат открити в постсъветска Източна Европа и Русия. Не е случайност, че например в Украйна „десъветизацията“ се превърна във важен аргумент за новата постмайданска трансформация на страната, изрично основаваща се на полския неолиберален модел, но включваща и ясни черти на „капитализма на бедствията“. Компонентите на антикомунистическата политика бяха например лустрации или насочване от държавата политизиране на историята и паметта, институционализирано чрез т.нар. „Институти за национална памет“, които изучават „периодът на несвобода“. Основната им задача бе да наложат антикомунистически исторически и национален разказ.

Пример 1/ В скорошните мейнстрийм дискусии за протичащата олигархизация на политиката в Чехия, възходът на движение „ANO“, което е „собственост“ на милиардера Андрей Бабиш, често бива интерпретирано като завръщане към миналото, а не като следствие от трансформацията. Бабиш е възприеман като заплаха за чешката демокрация, но не толкова защото консолидира в ръцете си икономическа, медийна и политическа власт, и смесва личния си и обществен живот в изграждането на публичния си образ, а защото е бил агент на комунистическата Държавна сигурност (StB) през 80-те. Никой от тези критици не може да отговори на въпроса защо под техния надзор Андрей Бабиш е успял да се превърне в един от най-богатите частни предприемачи в страната. В добавка това донякъде се съчетава с идеята, че „бившите хора на властта“ не могат да станат демократи, което следователно разделя цялото общество между „бившите“, които не могат да бъдат демократизирани, и „нас“, либералните демократи. Това разделение обаче е много произволно и непоследователно. Ефектът му е ясен: изключване.

Антикомунизмът не само създава пречка за свободно обсъждане на собственото минало, но продължава и да създава много плътна димна завеса. Той превръща текущите проблеми, присъщи на капитализма, в остатък от миналото, който трябва да бъде побеждаван в настоящето отново и отново. На практика така образът на „готиния“ капитализъм може да бъде запазен, а всяка социалистическа алтернатива може да бъде интерпретирана като „заплаха“ за демокрацията и като не повече от отражение на „тоталитарно минало“. Важните части на политическата борба са насочени към миналото, а не към настоящето или бъдещето.

Фокусът на неолибералния субект върху социално генерираното желание върви ръка за ръка с потреблението и консумеризма като културна практика. В ЦИЕ това беше много силна тенденция, подсилвана от неефективния социалистически модел на планова икономика на тежката индустриализация и индустриализираното земеделие - при която често имаше недостиг на потребителски стоки, докато след 1989 г. регионът бе зает със западни потребителски стоки. Случилото се само по себе си може да бъде наречено „консуматорска революция“. Тази революция обаче имаше политически последици.

Като част от ежедневния си жизнен опит, неолибералният субект се движи от желание и съблазън, които трябва да бъдат заситени. Консумеризмът обаче се движи от други стимули, които са свързани не само с техните икономически функции (печалба), но и с техните дисциплинарни ефекти. Маркетингът и рекламата процъфтяха след 1989 г. в целия регион като напълно ново явление. Желанието, образите на успеха, холивудизацията на популярната култура и таблоидизацията/инфотейнмънтът спомогнаха да се възпроизведе „готиния“ капитализъм. Те също така колонизираха политическата сфера, образувайки „постдемократия“, както я нарича социологът Колин Крауч. Това, разбира се, е съставна част от деполитизацията на политиката като типична характеристика на неолибералната хегемония.

Пример 2/ Ерата на Путин между 2000 и 2012 г. бе особено богата по отношение на сливането на политиката с консуматорство и реклама в Русия. През този период беше особено популярен културния феномен „гламур“¹⁰ (от английското „glamour“, блясък), наблягащ на модерния стил, холивудизацията (например снимки на Путин като агент 007), озападняването и, често, екстремното богатство. От една страна „гламур“-ът бе съставна част от изграждането на руската средна класа, както и съставна част от изграждането на половите идентичности. От друга страна, това беше консуматорската практика, нормализираща вече съществуващите екстремни неравенства в Русия. И наистина, неолибералният субект не само мисли, че капитализмът може да бъде „готин“, но мнозина вярват, че може да бъде „готин“ и лично за тях. Те интерпретират всичко, противоречащо на тази представа, като индивидуален провал, произтичащ от индивидуалната отговорност, защото всъщност всичко е просто въпрос за конкурентоспособност. „Гламур“-ът като опростенческо възхищение от екстремното богатство е, по мое мнение, типично за страни с изключително голямо неравенство, не само за Русия. То помага за нормализиране на тези неравенства в контекста на неолибералното прехвърляне на отговорност към индивида, за което пише Уенди Браун.

Както вече отбелязах, при неолиберализма всичко се свързва със свободата и индивида. Неолиберализмът проповядва максимална дерегулация като предварително условие за свободата. Обаче съществува и тъмна страна, която илюстрира как, като хегемонна идеология, неолиберализмът е предназначен да контролира, а не да еманципира. Нещо повече, неолибералната свобода е начин да бъдеш управляван. Комбинацията от индивидуална самореализация под формата на желание или стремеж, и консуматорството като неолиберална практика и видове съблазняване, е свързана с финансиализирането като клю-

чова икономическа дейност в неолибералния капитализъм. Това е свързано с дълговата икономика и „дълговото робство“ на лично и национално ниво.

Както пише Дейвид Харви, неолиберализмът донесе финансиализация на всичко, заедно с „иновации“ във финансовите услуги и банковия сектор. При „готиния“ капитализъм много хора искат да са готини, така че теглят кредити, за да постигнат това, което постоянно се рекламира като съставна част от „лайфстайла“. Това е, защото да вземат заем, за да финансират своята готиност, се счита за изключително готино, както се вижда от потопа рекламни твърдения по телевизиите и другите медии. В крайна сметка, когато в пощенската ти кутия може да се появи готова кредитна карта с твоето име, всичко, което се иска от теб, е да подпишеш и да я използваш!

Примери 3 и 4/ За всички е много „готино“ да вземат кредит. В Чехия например през 2017 г. е имало 863 000 граждани (над 8% от общото население), които се намират в режим на събиране на дългове - т.е. не са могли да изплатят належашите си задължения (при все, че това бе пета поредна година на икономически растеж в страната!). Освен това събирането на вземания е дерегулиран частен бизнес, целящ печалба. Поради това се е превърнал в чисто и просто бизнес с бедността (и представлява особено „процъфтяваща“ бизнес дейност в Чехия). Този бизнес с хищническо хранене с изпадналите в несъстоятелност разбира се е свързан и с политическите кръгове в страната - в това отношение съществува своеобразен „картел“ между големите политически партии. Гневът и разочарованието, произтичащи от това, биват използвани от десните популисти, които обещават да сложат край на тази практика (докато социалдемократите са директно въввлечени в този бизнес).

10 See Germesheim Menzel, Birgit, Glamour Russian Style: The Putin Era, in Russian Analytical Digest, 126/10/ April 2013, Pimenova, O.I., Glamur: Popytka sociologicheskoy kontseptualisatsii ponyatiya v internet epokhu, online: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/59147/1/978-5-91256-403-1_2018_075.pdf.

11 Data from Mapa exekucí: <http://mapaexekuci.cz/index.php/mapa-2/>.

В днешна Русия броят на затъващите в дългове домакинства постоянно расте заради продължителната икономическа стагнация, съчетана с геополитическите рискове (санкции). Съответно бизнесът с кредити, който се явява съучастник на тези икономически трудности, процъфтява. През 2017 г. дълговете на руснаците са възлизили на 12.2 млрд. рубли (за сравнение, руският държавен бюджет е около 17 трлн. рубли). Около половината ипотечни кредити в страната не се изплащат редовно, и около 82 млн. руснаци имат дългове.¹² Около 6 милиона руснаци имат временни забрани да пътуват в чужбина заради неизплатени задължения.¹³

Това са само някои от примерите за дълговото робство, което е запечатано в неолибералния капитализъм, и което създава не само социални, но и психологически проблеми. Налице са и примери за симбиозата между дълговото робство и друга типична черта на неолибералния капитализъм: търсенето на рента.

Неолиберализмът в Централна и Източна Европа се основаваше, може би повече, отколкото в други случаи, на създаването на конфликт между поколенията: специфичен тип създаване на разделение в обществото с намерение за изключване. Този проблем е директно свързан и с въпроса за солидарността. „Готиния“ капитализъм е най-вече за „готините“ млади хора, които разчитат на себе си и могат бързо да се адаптират към несигурна обстановка. Както каза един от членовете на чешката Пиратска партия, свободата за младите хора е по-важна от (социалната) сигурност. А какво става с тези възрастни хора, пенсионери, които са прекарвали по-голямата част от живота си в комунистическата ера? Антикомунистическият разказ има отговор: техните животи са старомодни и безполезни; техните пенсии са бreme, а техният начин на гласуване е опасна заплаха (истинската демокрация ще дойде, когато измрат). Това е класическата стратегия „разделяй и владей“ в рамките на дадено общество. Младите и успешните са настроени срещу по-старото поколение, което исторически се е провалило.

Пример 5 и 6/. В това отношение съставната част на икономическата и социална трансформация беше съзнателното обедняване на възрастните хора. Това имаше като резултат и значително оряване на пенсиите - в балтийските страни например средните пенсии се оказаха с 45% по-ниски, отколкото преди 1991 г. Минималните пенсии не бяха само начин да се орежат публичните разходи като част от догмата на остеритата, те също така отразяваха загубата на обществен статут на хората, прекарвали живота си под комунизма. В Латвия някои автори определят това като превръщане на възрастните в „човешки отпадък“. Латвийският социален министър веднъж го заяви изключително ясно, обръщайки се към пенсионерите: *“Не се нуждаете от големи пенсии, защото сте работили при комунистическия режим и работата ви не е постигнала нищо”*.¹⁴

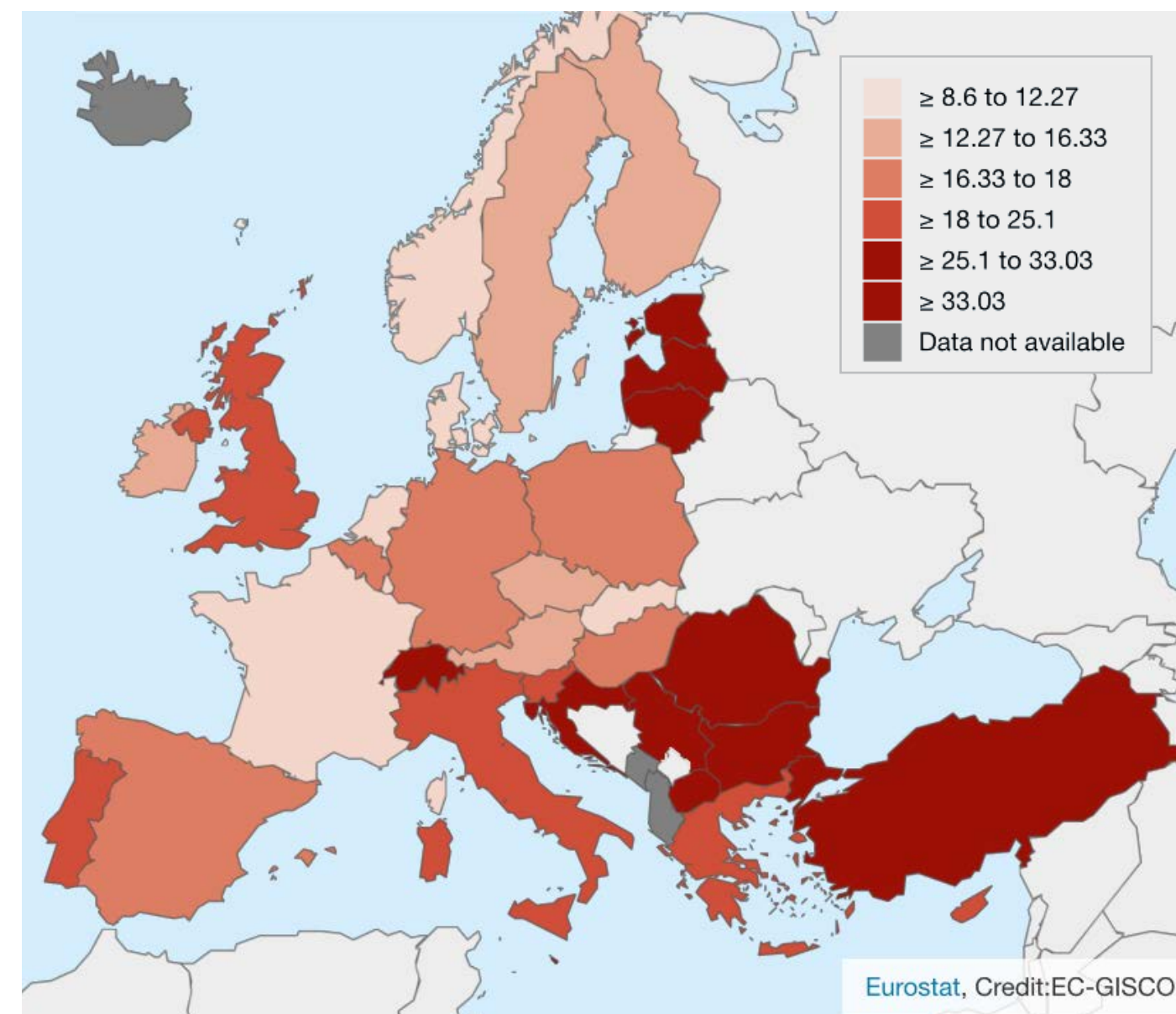
Латвия (43.9%), Естония (42%) и Литва (40.3%) имат едни от най-високите нива на хора над 65 годишна възраст, намиращи се в риск от бедност и социално изключване в Европа. Дори още по-лоши данни за това могат да се видят в България (48.9%), а процентът е много висок и в Румъния (33.2%). Осреднените нива в тези страни са над два пъти по-високи от средните за ЕС (18.1% през 2017 г.)¹⁵

Подобни съзнателни политики имат много дълбоки последствия за обществената солидарност и усещанията за социална отговорност. Те също така допринасят за възпроизвеждането на социална аномия, ситуация, в която обществото не предоставя достатъчно морални насоки за своите членове. В добавка те възпроизвеждат и посланието, че в „готиния“ капитализъм е готино да си млад, а не стар и получаващ пенсия. Признаците на социална аномия са очевидни в целия регион и случаят с миграцията е само още един пример за това. Ако преминем отвъд културните обяснения, ще открием, че няма нищо изненадващо в неолиберализираното състояние в този регион.

Риск от бедност или степен на социално изключване на възрастните хора (65+) в % 2017

Сумата на възрастните хора, които са: с риск от бедност или в тежко материално лишение или живеят в почти безработни домакинства (т.е. с много ниска интензивност на работа) като дял от общото население в същата възрастова група.

Източник: Eurostat

12 V Rusku hrozivě narůstá zadlužení, November 1 2018, !Argument, online: <http://casopisargument.cz/?p=18686>

13 Shest milionov rossiyan lisheny prava vyezda za rubezh iz-za dolgov, November 12 2018, Nezavisimaya Gazeta, online: <http://www.ng.ru/news/632498.html>

14 See Bohle – Greskovits, 2012.

15 Compare here: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tespm090>.

За ляв популизъм и против homo neoliberalis

Ако приемем идеята, че неолиберализмът е вид хегемонистична политическа рационалност, трябва да приемем също така, че в него няма нищо вечно и неизменно. Той също така не е монолитно „същество“. Както във всяка хегемонична формация, той съдържа противоречия, пукнатини и локуси на съпротива и бунт. Той може да бъде оспорван и променян, но той също така представлява жилава хидра с много глави. Според мен е полезно да осъзнаем две неща: Първо, неолибералната субективност ни прави по-безсилни. Тя е проектирана така, че да ни обезправа като граждани и хора. Неолибералната субективност изпразва от съдържание колективистичните политически пространства и демокрацията; Второ, неолибералният език в най-общия смисъл на думата (също така метаезик, дискурси, наративи и др.), е това, което всички ние подсъзнателно помагаме да се възпроизвежда постоянно.

Днешният популизъм в Централна и Източна Европа досега бива формулиран главно по консервативен и реакционен начин. По този начин това всъщност не е откъсване от миналото, а по-скоро представлява неговото продължение (в смисъл на продължаване на възстановяването на капиталистическата класова власт). Това е временно раздвоение на властта на капиталистическата класа, ако щете. Както и навсякъде, тя реагира на неолибералната глобализация, която в този регион обаче бе контекстуализирана от „трансформацията“ и създадените от нея недоволства. Този процес изисква хората да изгубят контрол над своите животи, както и над вземане-

то на решения за тяхното настояще и бъдеще. Социологът Роджърс Брубейкър отбелязва, че демократичните искания (а не антидемократичните им програми) са гръбнакът на десните популисти в Западна Европа, заедно с техния специфичен „цивилизаторски“ подход.¹⁶ Същото се отнася и за Централна и Източна Европа. Десният популизъм не е задължително против идеята за демокрация (като класическия фашизъм), но определено не е либерален или прогресивен (и още по-малко антикапиталистически) в съдържанието си.

Както твърди Шантал Муф, левията трябва да отговори на популизма с ляв популизъм, защото в момента това е инструмент на промяната по отношение на доминиращата неолиберална хегемония. Не е достатъчно да се противопоставим на популизма. В сегашните условия простото противопоставяне на популизма предполага запазване на гнилото постполитическо статукво. Това не означава, че не трябва да се противопоставяме и да заместваме неговото дясно/консервативно съдържание с леви, прогресивни разкази и значения. Смятам, че Муф е права да твърди, че това гнило постполитическо статукво е плодородна почва за популизъм, поне на политическо ниво. Също така не трябва да се оставя политическо пространство за десни популисти в борбата за демократично обновление, което е легитимно искане. Много десни популисти просто представляват присадка на неолиберална рационалност с етнократична или социално-консервативна програма, която опростенчески дефинира демокрацията като власт на мнозинството.

Очевидно е, че има популярно търсене на колективистка (и базирана на солидарност) идентичност, която не само ще осигури идентичност (смисъл), но и контрол и власт. Опасността е, че това може да се случи за сметка на демокрацията и в полза на капитала (но в името на хората).

По мое мнение бъдещето на левията в Централна и Източна Европа в много голяма степен е свързана със следното: Как трябва да бъде дефиниран левият популизъм в специфичният (национален) контекст на Централна и Източна Европа? Каква верига от равностепенности трябва да съставлява лява версия на народа? И, разбира се, кои партии и движения биха могли (и биха успели) да осъществят влизането му в публичното пространство?

Популистката реакция не е само възможност за промяна, тя е вик за помощ от неолиберализираните индивиди, както и израз на безпокойство, страх и несигурност от онези, които са били оставени „да се оправят сами“. Основният въпрос е как да се противопоставим и да предефинираме неолибералните субективности, които проникват в начините ни на мислене, чувства и действия. Без да търсим отговорите в собствените си сърца и умове, и да задаваме трудни въпроси на себе си, няма да има промяна, която да проработи.

16 Brubaker, Rogers, The New Language of European Populism, in Foreign Affairs, December 6, 2017, online: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2017-12-06/new-language-european-populism?cid=int-lea&pgtype=hpg>.

17 Mouffe, Chantal, For a Left Populism, London-New York 2018.

transform!
europe

www.transform-network.net